

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
CLUJ-NAPOCA**

FACULTATEA DE LITERE

**DEPARTAMENTUL DE LIMBI ȘI
LITERATURI ROMANICE**

UNIVERSITÉ PARIS-SORBONNE

**ÉCOLE DOCTORALE III
« LITTÉRATURES FRANÇAISES ET
COMPARÉE »**

**CENTRE DE RECHERCHE
« LITTÉRATURE FRANÇAISE XIXe-
XXe SIÈCLE »**

DOCTORAT ȘTIINȚIFIC ÎN DOMENIUL FILOLOGIE

APOLLINAIRE OU LA FLÂNERIE ESTHÉTIQUE

TEZĂ DE DOCTORAT ÎN COTUTELĂ

COORDONATORI ȘTIINȚIFICI:
Prof. Univ. Dr. GOGA Yvonne
Prof. Univ. Dr. ALEXANDRE Didier

DOCTORAND:
BOTA Olivia-Ioana

**CLUJ-NAPOCA
2013**

REZUMAT

Ca fenomen urban, flaneria apare o dată cu bulversările socio-economice ale secolului al nouăsprezecelea. Mod de aprehensiune a metropolei moderne, ea reflectă ritmul străzii și dă seama de o nouă realitate citadină. Deambulare gratuită și dezinteresată, flaneria capătă de-a lungul timpului accepții și reprezentății deseori contradictorii. Fiind strâns legată de mutațiile orașului, ea rămâne o noțiune labilă, în perpetuă definiție.

Act fizic și conceptual, flaneria propune o abordare discontinuă și mobilă a orașului. Schimbarea de perspectivă asupra străzii este dublată și de o schimbare de perspectivă asupra artei și a literaturii. Plasată sub semnul mișcării și al instantaneității, flaneria instituie o scriitură și o percepție artistică eclatată și descentrată, frizând inconstanța și non finitudinea.

Exponent al unei noi sensibilități, flaneurul sau vagabondul traduce dinamica haotică a orașului modern și reflectă plurivalența unei noi concepții artistice. Ființă proteiformă, el captează spectacolul heteroclit și tranzitoriu al străzii, oscilând între exterior și interior, între unitate și fragment. Deși asociat cu un pierde-vară, flaneurul se detașează treptat de orice etichetă peiorativă și sfârșește prin a ilustra un nou prototip al individualității moderne. Literatura se interesează în mod particular în legătură cu figura flotantă și insesizabilă a flaneurului. Un Balzac sau un Baudelaire sunt printre primii în a exploata și a teoretiza valențele flaneurului. Putem vorbi în acest sens de o adevărată genealogie a flaneurului unde se înscrie și modelul singular propus de Guillaume Apollinaire.

Relația lui Apollinaire cu flaneria este cu totul specială deoarece pasiunea sa pentru prospectare și deambulare urbană transformă noțiunea în clișeu al receptării. În cursul lecturilor sale analitice, critica literară se lovește de complexitatea creației apollinariene și îi aplică etichete mai mult sau mai puțin depreciative. Printre ele figurează și apelativul de „flaneur”. Inspirat și de titlul operei sale postume, *Le Flâneur des deux rives*, termenul trimite la caracterul ambiguu și compozit al operei apollinariene. În calitate de prejudecată a receptării, flaneurul amintește remarca malițioasă a lui Georges Duhamel care reducea *Alcools* la un ”butic de brocanteur”, la „o mulțime de

obiecte heteroclitice”¹. Destul de peiorativ, clișeul de flaneur relevă deci incapacitatea criticilor de a clasa opera lui Apollinaire și de a-i accepta provocarea estetică.

Miza cercetării noastre nu este de a contesta uzajul clișeului. Clișeul în sine se naște, în cele din urmă, dintr-o necesitate de definire și dintr-o supralicitare a definiției în chestiune. Scopul nostru este de a retrasa originea acestui clișeu și de a-i decela multiplele semnificații. Întrebarea care se ridică nu este deci cea a finalității flaneurului, ci a unei posibile definiri a flaneurului la Apollinaire.

Pentru a releva pluralitatea flaneriei apollinariene, am structurat teza noastră în două părți. Organizată în trei capitole, prima parte propune mai întâi o abordare generală și teoretică a noțiunii de flalerie.

Astfel, primul capitol intitulat « Flânerie et littérature » începe printr-o definire etimologică a termenului și procedează la o evocație cronologică a istoriei conceptului până la Apollinaire. Sprijinându-ne pe contribuțiile teoretice ale lui Walter Benjamin și Michel de Certeau, trecem de asemenea în revistă contribuțiile literare ale lui Rousseau, Balzac sau Verhaeren. O atenție particulară este acordată și lui Baudelaire cu al său *Peintre de la vie moderne*, care problematizează pentru prima dată implicațiile estetice ale flaneriei. Fără să fi vizat un studiu comparativ între Baudelaire și Apollinaire, am dorit doar să marcăm statutul de referință pe care Baudelaire și *Spleen de Paris* îl ocupă în devenirea literară și estetică a noțiunii de flalerie.

În cel de-al doilea capitol, punem în discuție valențele conceptului de flaneur ca și clișeu al receptării apollinariene. Fondat pe numeroase mărturii ale prietenilor scriitorului, capitolul « Apollinaire flaneurul, un clișeu al receptării » chestionează originea și natura clișeului de „flaneur” la autorul lui *Alcools*. Plecând de la această premisă, noi distingem semnificațiile pe care anturajul și critica literară le aplică apelativului de „flaneur” și le comparăm cu propriile definiții ale lui Apollinaire. Plecând de la conotațiile mai mult sau mai puțin peiorative ale unui astfel de clișeu, analizăm în ce măsură aceste conotații critice se găsesc validate de discursul teoretic și producția literară ale lui Apollinaire.

Înainte de a ne raporta la creația artistică a scriitorului, începem demersul nostru științific printr-o analiză a impactului flaneriei asupra discursului estetic al scriitorului.

---

¹ *Ibid.*

Cum Apollinaire nu se consideră un mare teoretician, susținem teza noastră pe un corpus vast și variat care reunește atât corespondență, opere teoretice consacrate, articole de presă, fie de critică de artă, fie de critică literară, cât și ecouri și anecdote. Având în vedere natura heteroclită a textelor teoretice ale lui Apollinaire, remarcăm dispersia esteticii apollinariene și demonstrăm că flanteria reprezintă ilustrarea unei gândiri mobile și discontinue care respinge un ancadrament didactic și dogmatic.

Începând cu a doua parte a tezei, alternăm analiza textuală și poetică cu cea tematică și formală și ne focalizăm pe un studiu aprofundat al valențelor literare ale flanteriei la Apollinaire. Structurată în cinci capitole, a doua parte a cercetării noastre se organizează în jurul unui corpus eterogen care, fără a se vrea exhaustiv, reunește opere de grad diferit de consacrare literară. Astfel, pe lângă opere cunoscute precum *Alcools* și *Calligrammes* pentru poezie, *Les Mamelles de Tirésias* pentru teatru sau *L'Enchanteur pourrissant*, *L'Hérésiarque et Cie* și *Le Poète assassiné* pentru proză, ne concentrăm de asemenea pe lucrări mai obscure, precum *La Femme assise* sau *La Bréhatine* care nu fac obiectul imediat al criticii apollinariene. O atenție particulară este pe de altă parte acordată unor texte inclasabile, precum *Le Flâneur des deux rives* sau unor texte non literare, precum *Anecdotiques*.

Focalizându-ne doar pe operele pe care le considerăm reprezentative pentru un studiu al flanteriei apollinariene, ne angajăm în primul rând într-o analiză formală a creației literare a scriitorului. Acestea fiind spuse, primul capitol al celei de-a doua părți se construiește în jurul colajului și al practicii „couper-copier-coller” pe care scriitorul o aplică de-a lungul întregii sale opere. Prin apelul la colaj, Apollinaire instaurează o scriitură fărâmițată și eterogenă care descumpănește cititorul printr-un refuz categoric al oricărei structuri textuale fixe și definitive. Analizând singularul raport pe care Apollinaire îl întreține cu lectura și citarea, surprindem astfel relația intrinsecă care se stabilește între flanterie și discontinuitate textuală.

Dat fiind că la Apollinaire privirea fragmentară și selectivă a flaneurului este dublată de o privire fantezistă și mistificatoare, al doilea capitol problematizează dialectica realitate – ficțiune care guvernează producția literară și jurnalistică a scriitorului. Raportându-ne de asemenea și la relația subversivă a lui Apollinaire cu mitul,

studiem astfel resorturile scriiturii « flâneuse » din prisma implicațiilor estetice și literare ale mistificației la Apollinaire.

Cu al treilea capitol, teza analizează flaneria plecând de la tematicile și tehnicile textuale pe care Apollinaire le aplică în poezie. Relevând multiplele valențe ale conceptului, suținem analiza noastră pe « Onirocritique », *Alcools* și *Calligrammes*, trei opere apollinariene din epoci literare diferite. Fără a fi totuși exhaustivi, ne interesăm doar de poemele care ilustrează, din punctul nostru de vedere, flaneria din punct de vedere tematic și formal. Este vorba mai exact de « Zone » și de « Vendémiaire » pentru *Alcools* și de ciclul « Ondes » pentru *Calligrammes*. Exploatând dihotomia ruptură-totalitate inaugurată de « Onirocritique », urmărim în principal interdependența existentă între flalerie și simultaneitate, interdependență pe care Apollinaire o va dezvolta de-a lungul celorlalte două opere, *Alcools* și *Calligrammes*.

După o analiză a influenței flanteriei asupra temelor și metodelor scriiturii apollinariene, ne dirijăm în continuare spre un studiu al unei posibile „tipologii” a flaneurului. Capitolul « Le flâneur, un palimpseste » exploatează în acest sens reprezentațiile flaneurului de-a lungul operei în proză a lui Apollinaire. Urmărind să releveze natura marginală și plurivalentă a flaneurului, capitolul se focalizează în principiu pe culegerile de povestiri ale scriitorului : *Le Poète assassiné* și *L’Hérésiarque et Cie*. Ultima parte a capitolului depășește limitele convenționale ale prozei și se deschide spre o lectură a *Flâneur des deux rives*, text hibrid și inclasabil care sintetizează predilecția lui Apollinaire spre deambularea pariziană.

Plecând de la natura heteroclită și inclasabilă a creației apollinariene, capitolul final al tezei problematizează raportul scriitorului cu celelalte genuri literare. Plasat sub semnul brocanteurului, avatar al flaneurului, capitolul relevă rezistența lui Apollinaire în fața constrângerilor de ordin generic și marchează propensiunea sa spre o artă totală, sinteză a tuturor posibilităților, care este cinema-ul. Ilustrând predispoziția scriitorului spre o creație interdisciplinară, asociem flaneria cu trăsăturile experimentale și profetice ale operei sale. Acestea fiind făcute, noi subliniem prin caracterul flotant al flanteriei dinamica și eclecticismul unei creații în perpetuă metamorfoză.

Cum flaneria trece deseori drept un act de inconstanță și superficialitate, scopul principal al cercetării noastre a fost deci să răsturnăm conotațiile peiorative ale

conceptului și să cernem multiplele sale implicații literare și estetice. Pentru a ne atinge obiectivul, ne-am susținut cercetarea pe producția teoretică și literară a lui Guillaume Apollinaire. În demersul nostru de a valida flaneria ca și concept estetic viabil, am plecat de la clișeu de flaneur pe care critica îl aplică lui Apollinaire și am încercat să-i înțelegem numeroasele mecanisme și semnificații. Așadar, analizând natura fragmentară și mobilă a operei apollinariene, am căutat să demonstrăm că flaneria sau vagabondajul nu reprezintă doar un raport la spațiul urban, ci și un fel de a fi, un stil de viață și de gândire, o scriitură în mișcare unde discontinuitatea, eterogeneitatea și non finitudinea nu reprezintă noțiuni depreciative, ci adevărați pilieri artistici.

CUVINTE-CHEIE

flanerie, Apollinaire, estetică, clișeu, colaj, mistificare, marginalitate, brocanteur, simultaneitate, eterogeneitate.

CUPRINS

INTRODUCERE	7
--------------------------	---

PRIMA PARTE

FLANEUR ȘI FLANERIE, O ABORDARE GENERALĂ	13
---	----

CAPITOL I : FLANERIE ȘI LITERATURĂ.....

1.1. Flaneur și flalerie : Etimologie.....	15
1.2. Flaneurul, o invenție a Parisului de secol XIX	16
1.2.1. Parisul în secolul al XIX-lea, un oraș al metamorfozelor	16
1.2.2. O abordare istorică a flaneurului.....	17
1.2.3. Spre o literatură a flanteriei.....	19
1.3. Oraș panoramic vs. Oraș labirintic.....	21
1.4. Balzac, un fizionomist atipic ?.....	23
1.5. De la « flaneurul » <i>Fiziologiilor</i> spre « flaneurul » baudelairian	30
1.5.1. Louis Huart și o « fiziologie a flaneurului».....	30
1.5.2. Modelul flaneurului baudelairian.....	32
1.6. <i>Les Poèmes en prose</i> : scriitură a flanteriei sau flalerie a scriiturii.....	38
1.7. Flaneurul după Baudelaire	44

CAPITOL II : APOLLINAIRE « FLANEURUL », UN CLIȘEU AL

RECEPTĂRII .....

2.1. Clișeul de « flaneur », un produs al mărturiilor	51
2.1.1. Natura dublă și paradoxală.....	53
2.1.2. Mistificatorul.....	58
2.1.3. L'Enchanteur și metafora luminii	59
2.1.4. Anecdota și pitorescul.....	63
2.1.5. Apollinaire sau cultul prieteniei.....	65
2.1.6. Flaneur și erudit	67
2.1.7. Profet și spirit nou.....	69

2.1.8. Flaneurul, o construcție în doi	71
2.2. Flaneurul și fabricarea unei identități	74
2.2.1. Figura ambivalentă a mamei	76
2.2.2. Familie și autoficțiune.....	81
<u>CAPITOL III : ESTETICA ȘI FLANERIA LA APOLLINAIRE</u>	85
3.1. Apollinaire, un inclasabil	88
3.2. Estetica « flâneuse » a lui Apollinaire	89
3.2.1. O estetică în mișcare	90
3.2.2. A flana între trecut și prezent.....	93
3.2.3. La ce bun o estetică ?	95
<u>PARTEA A DOUA</u>	
FLANERIA APOLLINARIANĂ, O CONSTRUCȚIE LITERARĂ	101
<u>CAPITOL IV : FLANERIE ȘI COLAJ</u>	102
4.1. O structură textuală « flâneuse ».....	104
4.1.1. Colaj și text(e).....	108
4.1.2. « Cas du brigadier masqué », un caz de armonizare textuală	112
4.2. Flaneria, o metodă de lectură	115
4.2.1. Apollinaire, un profil de cititor	115
4.2.2. Erudiția apollinariană, o prejudecată a criticii literare ?	118
4.3. Flaneria, o metodă de scriere	122
4.3.1. Creație și auto-compilație	123
4.3.2. A plagia pentru a crea	125
<u>CAPITOL V : FLANERIE ȘI MISTIFICARE</u>	129
5.1. În pielea lui Louise Lalanne.....	131
5.2. Anecdoterul sau flaneurul-mistificator	132
5.3. O operă mistificatoare.....	137
5.3.1. Fabulosul destin al baronului d’Ormesan	140
5.3.2. Mistificare și demistificare	145
5.3.3. A mistifica pentru a se crea.....	149

5.4. « Mistificatorul », un alt clișeu al receptării	151
5.5. Adevăr vs. Mistificare.....	153
<u>CAPITOL VI : FLANERIA APOLLINARIANĂ : TEME ȘI TEHNICI</u>	
POETICE	156
6.1. « Onirocritique » : spre un « lirism nou ».....	157
6.1.1. Multiplicarea	159
6.1.2. Fărâmițarea	160
6.1.3. L'Enchanteur și totalizarea	163
6.2. « Zone » și « Vendémiaire » : modele de flalerie apollinariană	165
6.2.1. Flaneria apollinariană : o celebrare a orașului modern.....	167
6.2.2. « Zone » : demultiplicare lirică și simultaneitate spațio-temporală	173
6.2.3. « Vendémiaire » : ubicuitate și beție.....	180
6.3. <i>Calligrammes</i> : flalerie ca experimentare poetică.....	187
6.3.1. Ondes : « o schimbare de față » ?	191
6.3.2. Scriitură « flâneuse » – scriitură simultană.....	195
6.3.3. De la conversație la flalerie sau vice versa	200
<u>CAPITOL VII : FLANEURUL, UN PALIMPSEST</u>	
7.1. Flaneurul apollinarian, o natură dublă	208
7.2. Flaneurul apollinarian, o figură marginală.....	209
7.2.1. Flaneurul apollinarian și colecția	210
7.2.1.1. Chiffonnier-ul baudelairian.....	212
7.2.1.2. Chiffonnier-ul apollinarian	213
7.2.2. Flaneurul apollinarian sub semnul crimei.....	215
7.2.2.1. Dispariție și mister	219
7.2.2.2. Flalerie și dragoste tragică	222
7.2.3. Evreul rătăcitor.....	224
7.2.4. Nomazii.....	226
7.2.5. Artistul	227
7.3. Flaneurul apollinarian, un mistificator.....	231
7.3.1. Flaneurul apollinarian alias fals Mesia	233
7.3.2. Regele-Lună, o legendă fabricată	236

7.4. <i>Le Flâneur des deux rives</i> : un catalog	238
<u>CAPITOL VIII : LA FRONTIERA GENURILOR</u>	244
8.1. Apollinaire, un brocanteur ?	245
8.2. O operă în căutarea unui nume	249
8.2.1. Poet vs. Prozator	250
8.2.2. Tentația teatrului	252
8.3. Scriitură « flâneuse », scriitură generică.....	255
8.3.1. A flana sau a hibrida	256
8.3.2. « Le Poète assassiné », un amalgam generic	257
8.4. Cinema-ul sau arta totală	262
8.4.1. Cinema-ul, o referință literară.....	263
8.4.2. La Bréhatine și scriitura cinematografică	265
8.5. Flaneurul apollinarian, un profet.....	268
8.5.1. Artistul, un Dumnezeu	269
8.5.2. A flana dincolo de literar	272
CONCLUZIE	278
BIBLIOGRAFIE	283
INDEX NUME PROPRII	300
INDEX OPERE APOLLINAIRE	302